

Alkukirjainsarja: ison ja pienen alkukirjaimen rajankäyntiä

Kieliviestin alkukirjainsarja lähestyy loppuaan. Tässä sarjan kolmannessa ja viimeisessä osassa tarkastellaan monia sellaisia sanoja, jotka sisältävät erisnimen – mikä ei kuitenkaan automaattisesti tarkoita, että käytettäisiin isoa alkukirjainta. Mukana on myös sanoja, jotka toisessa yhteydessä aloitetaan isolla kirjaimella ja toisessa pienellä. Ruotsin kielen suositukset mainitaan niiltä osin kuin ne eroavat selvästi suomen kielestä.

Alkukirjainsarjan kaksi edellistä osaa ovat ilmestyneet Kieliviestin numeroissa 2/2017 ja 3/2017 ja ovat myös luettavissa Kielineuvoston verkkosivulla www.sprakochfolkminnen.se/kieliviesti.

Alkukirjain taivaankappaleiden nimissä

Taivaankappaleille eli esimerkiksi tähdille, planeetoille ja galakseille annettuja nimiä pi-

detään erisniminä, ja ne kirjoitetaan isolla alkukirjaimella:

Linnunrata
Otava
Bereniken hiukset

Jos nimessä on useampi osa, vain ensimmäinen kirjoitetaan isolla alkukirjaimella, sillä jälkimmäinen ei ole itsessään nimi (esim. hiukset).

Tähtitieteeseen liittyvissä teksteissä meille tutut Aurinko, Kuu ja Maa aloitetaan isolla kirjaimella, sillä niitä käsitellään silloin samalla tavalla erisniminä kuin muitakin taivaankappaleiden nimiä:

Venuksen jälkeen seuraava planeetta pois-päin Auringosta on Maa.

Kuitenkin aurinkoja ja kuita on muitakin kuin tuntemamme. Sellaisiin viitattaessa käy-

tetään pientä alkukirjainta – samoin kuin puhuttaessa tutusta auringosta, kuusta ja maasta muuten kuin tähtitieteen termeinä:

Saturnuksella on yli 60 kuuta.
Tänään on täysikuu.

Huom. Ruotsin kielessä ei tehdä tällaista erottelua, vaan aurinko (solen), kuu (månen) ja maa (jorden) kirjoitetaan aina pienellä alkukirjaimella.

Alkukirjain uskonnollisissa nimissä

Kun tarkoitetaan kristinuskon, juutalaisuuden ja islamin jumalaa, käytetään isoa alkukirjainta. Lisäksi muilla uskonnoilla on omia jumaliaan, joiden nimet aloitetaan isolla kirjaimella. On kuitenkin olemassa ilmauksia, joissa sana jumala viittaa yleisemmin yliluonnollisiin olentoihin ja joissa sana kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella.

Alussa Jumala loi taivaan ja maan.
Muinaisen Egyptin jumalia olivat muun muassa Amon, Isis ja Osiris.

Uskonnollisissa teksteissä muutkin Jumalaan ja Jeesukseen viittaavat sanat aloitetaan isolla kirjaimella:

Herra, Pyhä Henki, Ihmisen Poika
Pyhien kirjojen nimet ja niiden osat kirjoitetaan yleensä isolla alkukirjaimella:
Raamattu, Koraani, Vanha testamentti

Raamattu-sanaa voidaan kuitenkin käyttää myös laajemmassa, kuvailevassa merkityksessä:

Se kirja on muusikkojen raamattu!

Alkukirjain tyyli- ja kausien nimetyksissä

Erilaiset tyyli- ja oppisuunnat sekä ajanjaksot ovat suomen kielessä yleisnimiä, eli ne kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella:

antiikki
keskiaika
renessanssi
isoviha

Samaan tapaan myös sotien nimitykset aloitetaan pienellä kirjaimella, paitsi jos niihin sisältyy erisnimi:

ensimmäinen maailmansota
talvisota
Lapin sota
suuri Pohjan sota

Ruotsin oikeinkirjoitussäännöt ovat tässä kohtaa samankaltaiset kuin suomen kielessä; sen sijaan englanninkielisissä teksteissä käytetään isoa alkukirjainta esimerkiksi sotien nimissä (First World War), mikä saattaa hämmentää täkäläisiä kirjoittajia.

Alkukirjain eläin- ja kasvilajien nimetyksissä

Eläinlajien ja -rotujen nimetyksissä käytetään pientä alkukirjainta, vaikka ne sisältävät usein erisnimen:

islanninhevonen
bengalintiikeri
kuningaspingviini
kultainennoutaja

Samaa mallia noudatetaan myös kasvien nimetyksissä:

rauduskoivu
krysanteemi
mustialanruusu

Tieteellisissä nimissä ensimmäinen osa kirjoitetaan isolla alkukirjaimella ja jälkimmäinen pienellä:

Kissankello on latinaksi Campanula rotundifolia.

Kun siirrytään syötäväksi paremmin kelpaavien kasvien suuntaan, tulevat erilaiset vilje-

lykasvit pian vastaan. Näistä meille pohjoisen asukkaille tutuimpia lienevät muun muassa omenat ja perunat. Niiden nimissä ensimmäinen osa kirjoitetaan isolla alkukirjaimella ja jälkimmäinen pienellä, ellei se ole itsessään erisnimi:

omenalajikkeet Antonovka, Valkea kuulas ja Punainen Melba
perunalajikkeet Siikli, Rosamunda ja Hankkijan Timo

Omena- ja perunalajikkeiden tapaan rypälajikkeiden nimet aloitetaan isolla kirjaimella. Rypäleiden tapauksessa poikkeuksellisesti myös nimen jälkimmäinen osa kirjoitetaan isolla alkukielen kirjoitusasua noudatellen:

rypälelajikkeet Riesling, Syrah, Sauvignon Blanc ja Pinot Noir

Sen sijaan kun kirjoitetaan rypäleistä valmis-tetuista viineistä, käytetään pientä alkukirjainta:

Pidän rieslingistä ja pinot noirista.

Ruotsin kielessä viljelykasvilajikkeiden nimet voi suositusten mukaan kirjoittaa yleiskielessä pienellä alkukirjaimella (bintje, sauvignon blanc, transparente blanche).

Alkukirjain ruokien nimityksissä

Ruokalajien ja elintarvikkeiden nimitykset aloitetaan pienellä alkukirjaimella. Niitä voi pitää lajinimityksinä ja siinä mielessä rinnastaa kasvi- ja eläinlajien nimityksiin. Ruokalajiin nimityksen osana voi olla erisnimi, mutta useimmissa tapauksissa sekin kirjoitetaan pienellä, sillä nimi ei viittaa konkreettisesti tiettyyn henkilöön tai paikkaan vaan on ennemminkin tuotteen tyyppi (esim. ranskan-kerma on tiettyntyyppinen kerma).

joulutorttu, oliiviciabatta,
karjalanpiirakka, runebergintorttu

Isoa alkukirjainta käytetään kuitenkin poik-

keuksellisesti, jos ruokalajiin sisältyvä nimi on suomalaisesta näkökulmasta melko tuntematon tai jos mukana on sekä etu- että sukunimi:

Setšuanin härkä
Ellen Svinhufvudin kakku

Ruotsin kielen oikeinkirjoitus seurailee pitkälti samoja linjoja, joskin esimerkiksi janssoninkiusaus kirjoitetaan ruotsiksi Janssons frestelse.

Alkukirjain sairauksien nimityksissä

Sairaudet kirjoitetaan suomen kielessä lähtökohtaisesti pienellä alkukirjaimella:

borrelioosi
diabetes
reuma

Jos nimi perustuu henkilön- tai paikannimeen, aloitetaan se lääketieteessä vakiintuneen käytännön mukaisesti yleensä isolla kirjaimella:

Alzheimerin tauti
Downin syndrooma
Länsi-Niilin virus

Perussäännön vastaisesti ebola(virus) kirjoitetaan yleiskielisessä tekstissä pienellä alkukirjaimella, vaikka nimen taustalla on afrikkalainen Ebola-joki. Näin tehdään, koska nimi on suomalaisesta näkökulmasta kaukainen ja pienen alkukirjaimen käyttö yhtenäistää sairauksien nimien kirjoittamista (vrt. esim. malaria, polio).

Alkukirjain ja nimien kuvallinen käyttö

Erisnimiä voi käyttää myös kuvailevasti – tällöin nimestä tulee johonkin piirteeseen viit-taava yleissana ja se kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella:

varsinainen auervaara
tehda mattinykäset
nukkua ruususenunta

Alkukirjain yleisnimiksi muuttuneissa sanoissa

Edellä käsiteltiin muun muassa sellaisia eläinten ja ruokalajien nimityksiä, joissa erisnimi on menettänyt nimimäisyytensä ja kirjoitetaan pienellä alkukirjaimella (esim. islanninhevonen, karjalanpiirakka). Lisäksi on olemassa paljon muitakin erisnimilähtöisiä, yleiskäsitteiksi muuttuneita sanoja, joiden kirjoitusasu on vakiintunut pienialkukirjaimiseksi:

amerikanrauta, jaakobinpaini,
röntgentutkimus, steinerkoulu,
suomirock

On myös multa vastaavantyyppisiä sanoja, jotka häilyvät erisnimen ja yleisnimen rajoilla. Niistä vielä lopuksi.

Alkukirjain rajatapauksissa

Sanat, joissa erisnimen merkitys ei ole vielä täysin kadonnut eli nimityksen voi yhä yhdistää melko selvästi nimenkantajaan tai paikkaan, voi kirjoittaa joko isolla tai pienellä alkukirjaimella:

ruotsinlaiva ~ Ruotsin-laiva
Jehovan todistajat ~ jehovantodistajat

Suomen mestari ~ Suomen-mestari
~ suomenmestari
morseaakkoset ~ Morsen aakkoset

Lisäksi monien kuvitteellisten henkilöjen ja paikkojen nimiä voi pitää joko erisniminä tai yleisniminä ja valita alkukirjaimen koon sen mukaan:

kyöpelinvuori ~ Kyöpelinvuori
tuonela ~ Tuonela
Nukkumatti ~ nukkumatti
Joulupukki ~ joulupukki

Ruotsin-laiva tunnetaan Ruotsin puolella luonnollisesti Suomen-laivana, jolla on ruotsin kielessä vain yksi suositettu kirjoitusasu: Finlandsfärja. Myös Joulupukki saa ison alkukirjaimen (Tomten) toisin kuin tonttu, joita voi olla useita (en tomte, flera tomtar).

Kirjoittaja työskentelee Kielineuvostossa suomen kielen huoltajana. ☞

Lähteitä ja lisätietoa

Kielitoimiston ohjepankki

Alkukirjain: erisnimi vai ei? <http://kielitoimiston-ohjepankki.fi/ohje/267>

Alkukirjain: esimerkkejä pienestä alkukirjaimesta <http://kielitoimistonohjepankki.fi/ohje/443>

Kielikello-lehden alkukirjainnumero 3/2003
<http://www.kielikello.fi/index.php?mid=15&pid=&maid=99>